

Profesjonelle kunstners betydning for lokalt mangfold

Jorunn Bøe: Kultursjef Risør kommune

NOKU har på årets konferanse satt søkelyset på profesjonalitet og mangfold, og jeg setter stor pris både på tittelen og invitasjonen.

I min innledning; ”Profesjonelle kunstners betydning for lokalt mangfold” vil jeg presentere noe av det jeg mener har betydd mest for at Risør skulle utvikle en kunst- og kulturpolitikk som både la grunnlag for allsidighet, men også ivaretok og stimulerte det spesielle.

Med min kunstfaglige bakgrunn, ser jeg at innlegget mitt kan bli farget av det, men jeg vil prøve å forholde meg så objektivt som mulig til temaet.

Hva jeg legger i ordet profesjonell, tar jeg med en gang- det er et bevisst valg av retning og profesjon i livet. De fleste kunstnerne som er bosatt i Risør har en høyskoleutdanning.

Historien om Risør sin kunst- og kultursatsing er en positiv, spennende og fargerik historie.

Jeg går ca. 30 år tilbake i tid og vil peke på elementer som var avgjørende for at politikere og administrasjon i Risør, allerede på 70-tallet utarbeidet en handlingsplan, den såkalte ”Risørlinjen” – en plan for en videre utvikling av Risør hvor hovedinnholdet var satsing på kultur.

Det er en kjent historie- et lokalsamfunn hvor hjørnesteinsbedriften forsvinner og på kort tid må tenke helt nytt. Men det spesielle med Risørs historie, er at den kom så tidlig.

På Norsk Kulturforums landskonferanse Kristiansund i 1990, holdt den gang ekspedisjonssjef i Kulturdepartementet Hans Stokkeland foredraget ”Kultur som Samfunnsdynamo og miljøskaper” Han startet med å si:

”Innledningsvis skal jeg fortelle om to små lokalsamfunn i Norge, hvor jeg har fulgt utviklingen på nært hold de siste 15 årene. Begge stedene har gjennomlevd enorme rystelser med nedleggelse av hjørnesteinsbedrifter og alvorlige innskrenkelser i næringsvirksomhet. Begge stedene har opplevd resignasjon og nederlagsstemning. Lokalbefolkningens selvtillit og framtidstro vaklet. Ansikt til ansikt med fraflyttingsspøkelset var de mest driftige og kunnskapsrike innbyggerne i ferd med å pakke kofferten. Begge stedene tok i begynnelse av 70-tallet kontakt med Norsk Kulturråd og ba om hjelp til å styrke en skrantende kulturell basis. Med sjenerøs kulturfondsstøtte ble verneverdige bygninger utbedret og nye tidsmessige kulturhus oppført”

Dere forstår sikkert at han sikter til Risør; det andre stedet var Melbu.

Norsk Kulturråd gikk inn med midler, Risør fikk sitt kulturhus- 26 år før Arendal fikk sitt

Det er i dag 434 kommuner i Norge, og de har alle noe med i sine kommuneplaner om kultur som motor i en stedsutvikling eller at kultur skaper tilhørighet og identitet osv. Men ikke mange av dem har lagt opp en strategi for sin kulturpolitikk. Med andre ord: det er budsjettbehandlingen som former politikken og ikke omvendt.

Alle byer vil det! Store og små byer i Europa vil skape den kreative byen for å profilere seg sterkere i konkurranse til andre byer. Men når nesten alle byene følger samme strategi, kan alle oppnå like stor suksess?

Våren 2007 var jeg på et møte hvor både Qarten og Hove presenterte seg, og utgangspunktet var at her er det plass til begge. Det var det ikke.

Det er sagt at i gode tider skal du tenke de nye tankene - når nedgangstidene kommer, er det i seneste laget. Prosjektet ”Ka då ittepå” legger strategien for en videreføring av Stavanger2008, og det er viktig å legge den strategien tidlig, at den starter samtidig som søknaden om prosjektet formes.

Idealisme, sier du - gjerne det, men det har vist seg at etterbruken av oppnådd kompetanse, er nedprioritert i de fleste tilfeller.

Risørlinjen inneholdt en satsing på kunst, kultur og design, og i forhold til hvordan det nasjonale kulturbildet så ut for 30 år siden, var Risør tidlig ute med denne type satsing. Det var spesielt at en så liten by hadde en så tydelig kunst- og kulturprofil, og det ble lagt merke til.

Samtidig begynte diskusjonen rundt vern og vekst i kommunen; hvilke verktøy har Risør kommune for å bevare den unike trehusbebyggelsen når investorer og by utviklere dukker opp? En ny verneplan ble jobbet fram i nær kontakt med statlige myndigheter, som Riksantikvaren, og kan vel i ettertid betegnes som et av kommunens viktigste vedtak når det gjaldt å investere i en strategisk tenkning rundt utvikling av Risør som sted. Verneplanen er streng, men god. Og den har vært, og er fremdeles et forbilde for mange andre kommuner. Det samme er kommunens boplikt, null konsesjon ved kjøp av bolig, og et nytt strengere lovforslag enn i dag, ved arv av bolig.

Begge disse sakene signaliserer at Risør ville være en helårsby, ikke en sommerby med mørke vinduer i vinterhalvåret. Men en levende by hele året.

Andre byer har gått motsatt vei, ofret boplikten i håp om rask utvikling og et mer kjøpevillig publikum.

Hva var så hovedessensen i Risørlinjen? Og hva har den med profesjonalitet å gjøre?

1. Med kreative mennesker som en viktig og avgjørende ressurs, skulle byen møte nye utfordringer.
2. Utvikle nye kultur- og næringsprosjekter med utspring i dette kreative miljøet.
3. Utvikle en stedsfilosofi hvor kultur er en viktig drivkraft for å realisere drømmen om et godt liv i et godt samfunn.

Ble det sagt så tydelig? NEI- men det ble faktisk konsekvensen.

Charlie Parker har en gang sagt at ”Du får ikke mer ut av hornet enn du pytter i det”- men i dette tilfellet fikk Risør kommune så absolutt mye mer igjen enn de puttet opp i det. For det var så utrolig tilfeldig at en gruppe nyutdannede kunstnere fra Kunsthåndverkskolen i Oslo hørte om ledige fabrikklokaler i Risør- og tilfeldigvis kjente en som hadde hytte her og som igjen kjente rådmannen. Risør kommune hadde ingen klar kunstpolitikk, kun et ønske om å etablere noe nytt hvor kulturen sto sentralt.

Her var det mye flaks og tilfeldigheter og omtrent ingen penger. Ikke før senere.

Samme våren som Kulturhuset sto ferdig etablerte Kunstgruppen Villvin seg i Risør. En kommune som bygger kulturhus tror på kunsten og kulturer som grunnlag for trivsel og utvikling. Kunstnerne i Villvin fikk sine første utsmykkingsoppaver i det huset. Og sine første inntekter.

Aldri hadde vel rarerer mennesker slått seg ned i Risør; de ikke bare jobbet sammen, de bodde sammen og, og noen gikk så langt som å kalle dem Villsvin.

Politimesteren ble en sen sommerkveld observert på baksiden av verkstedene, med hodet dypt inni tomatplantene. Han hadde fått et tips om at nye dyrket hasj.

Jeg syns det er viktig å nevne at Risør kommune har i underkant av 7 000 innbyggere – og selve byen ca. 3 500. I dag er vel nærmere 300-400 mennesker tilknyttet kreative næringer, altså ca 5% av innbyggerne.

Villvin bestod av 10 billedkunstnere og kunsthåndverkere.

Selvfølgelig ble lokalsamfunnet Risør påvirket av at en så stor gruppe annerledes mennesker flyttet hit, etablerte verksteder, fikk barn, startet barnehage, inviterte andre kunstnere til marked hver sommer, utviklet kunstprosjekter, arrangerte fagseminar osv. Ryktene gikk om at det var ganske greit å bo i Risør, også vinterstid.

I 1978 ble Risør Trebåtbyggeri etablert, unge båtbyggere med trebåtbyggerlinja i Hardanger, slo seg ned her og startet egen næring.

Med lån i Sparebanken sør og støtte fra Distriktenes Utbyggingsfond. Og som banksjefen sa: Dette er en gruppe etablerere som sikrer næringen sin før de kjøper Mercedes.

Kommunens kunst- og kulturpolitikk ble etter hvert godt kjent for mange, særlig mindre byer fant det som skjedde her interessant. "Look to Risør" har blitt sagt i mange år – og kommunens mange festivaler har oppnådd nasjonal og internasjonal status.

Risør er et godt eksempel hvor kunstneren etablerte seg før pengene.

Det skaper faktisk en sterkere stedstilhørighet enn det motsatte.

Bystyret i Risør vedtok enstemmig i januar 2006 en Kulturpolitisk handlingsplan, en plan hvor den profesjonelle kunstpolitikken spiller en viktig rolle.

"Muligheten for å tiltrekke seg denne kreative kapitalen, som alle snakker om og som alle steder vil ha, er avhengig av langsiktig strategisk kulturplanlegging. Forutsetningene er best for større byer, men ideen om den kreative byen er ikke utelukkende forbeholdt storbyene. Den lar seg utmerket tilpasses mindre byers og tettsteders særlige kjennetegn, samtidig som det alltid vil være nødvendig å tenke kulturkvaliteter i en bred sammenheng." sier arkitekt Ulrika Staugaard

Skal vi lykkes med å tenke kulturkvaliteter i en bred sammenheng, må vi ta vare på den smale satsingen. Bredden blir aldri interessant uten at det sære stimuleres, det blir fort en kulturell blindsoner.

Staugaard sier videre "Kommunale sektorer innenfor kultur, næring og planlegging må utvikle kompetanse i strategisk kulturplanlegging, evne til å tenke nytt og håndtere forandring. I fremtiden vil evnen til nytenkning, forandring og omstilling være sentrale konkurransefaktorer for byene".

"Kreativ gjødsling av småsteder" er et begrep innovatør Bitten Schei bruker.

"Det må stimuleres til utvikling av sterkere, kreative miljøer utenfor byene også. Ellers vil utviklingen med at det er de større byene som får alle talentene, fortsette. Etablerere trenger selvfølgelig kapital, nettverk og kompetanse, men de trenger også et kreativt miljø, et uforutsigbart sosialt og kulturelt rom uten for mye friksjon å bevege seg i og bli inspirert av. Hvis dette mangler drar talentene et annet sted", sitat slutt.

Det er dette som er den største utfordringen for mindre steder.

Hvordan skape kreative miljøer, som både tar vare på det vi har og utfordrer nye til å komme hit?

Hvordan stimulere de kreative miljøene som eksisterer på stedet til å være med å tiltrekke nye etablerere?

Alle her vet at aktivitet, skaper aktivitet. Kommunen må ved hjelp av regionale og statlige midler gi kunstnere gjennom økonomisk støtte og gode arbeidsforhold, muligheten til å skape nye kunstprosjekter som virker attraktive på andre kunstnere.

Det er en god og offensiv distriktspolitikk.

Jeg snur på det gamle ordtaket "Vis meg din kunstpolitikk, og jeg skal fortelle hva slags kommune du er"

Kommunevalget i 2007, med påfølgende budsjettarbeid, var tøft i Risør. Prosjekter som var møysommelig bygd opp gjennom mange år, og som kostet kommunen svært lite, men som utløste

det femdobbelte av statlige midler, skulle strykes av budsjettet. Lite politisk klokskap og erfaring hadde ikke regnet med at de statlige midlene forsvant i det samme stryket. Kun et stort press fra kunstnerne og kulturarbeiderne selv, reddet kulturbudsjettet.

Kulturplanlegging handler om å mobilisere kulturelle ressurser som kan bidra til at stedene får en tydelig og attraktiv posisjon. Lokal kompetanse og lokal egenart er en del av denne planleggingen. Det er viktig å ta vare på denne lokale kompetansen og vise folk at du som politiker eller byråkrat er kjent med den, og stolt av den.

Vern av den historiske trehusbyen Risør var et viktig strategisk valg, viktig skulle byen beholde sin arkitektoniske egenart som gjorde den attraktiv som arena for kunst- og kulturarrangementer.

"Kulturelt mangfold handler ikke om at alle kulturtilbud er for alle, men om et mangfold av kulturformer. Det handler om en kulturplanlegging som tar opp i seg de ulike livsformenes forskjellighet". Sier Dorthe Skott- Hansen, dansk kulturforsker

Jeg liker å tenke på Risør som et kvartal i New York eller i Tokyo. Jeg innbiller meg at det ene kvartalet inneholder det meste som skal til for å få denne følelsen av å bo i en by – jazzklubben, kinoen, tater, dans, puben på hjørnet, de spesielle spisestedene og alle de forskjellige arrangementer og festivalene, små håndverksbedrifter, spesialbutikkene, eldresenteret, næringshagen, de helårsåpne galleriene - både for billedkunst og kunsthåndverk, designbutikken, konditoriet, atelierene, biblioteket, frivillighetssentralen, bruktbutikken, turistkontoret som har åpent hele året, bokbutikken som selger utenlandske aviser, torvkonserten på lørdagen, - ting byer skal inneholde og her i Risør, gode eksempler på aktiviteter og tilbud som har vokst fram som en naturlig konsekvens av de menneskene som flyttet hit, etter at Risørlinjen ble et faktum. Aktiviteter som tar opp i seg de ulike livsformenes forskjellighet.

Det har vært, og er fremdeles, en stor glede å fungere som kultursjef i en by med mange profesjonelle kunstnere - folk som har valgt kunsten som sin profesjon, og som ønsker å bruke sin kompetanse i forskjellige prosjekter

Kommunen har kunnet velge på øverste hylle blant dyktige folk når nye prosjekter skulle jobbes fram. Og den kunstneriske aktiviteten har gitt grunnlag for:

- En god kommunale skolesekk med profesjonelle utøvere i sentrum
- Helårsåpne gallerier, både innen billedkunst og kunsthåndverk
- Festivaler som Villvin Kunsthåndverkmarked, Risør Dragefest og designtreffet BeyondRisør, som alle skapes av kunstmiljøet i byen
- Være en interessant arena for festivaler som Risør Kammermusikkfest og Risør Trebåtfestival
- Ha et kreativt miljø som utfordrer oss og dermed utvikler oss
- Skape kultur og næringsprosjekter, for eksempel innen design
- Bruke kunst og kultur som et middel til å få nye etablere hit
- Skape gode kunstprosjekter for barn og unge som gjør at de husker oppveksten som noe fint, noe de kan tenke seg at også deres barn skal oppleve – og en dag komme tilbake hit.

De fleste større festivalene er etter hvert blitt helårsfestivaler - det jobbes med dem hele året, enten med innhold og tilrettelegging, eller med selvstendige prosjekter rundt festivalen.

Designtreffet BeyondRisør er et godt eksempel på det: Treffet arrangeres som en biennale, og i mellomåret arbeides det fram nye prosjekter/ produkter mellom for eksempel designere og bedrifter. Årets designtreff viste akustiske elementer i tre; 4 kjente trebedrifter ble koblet opp mot hvert sitt designteam som bestod av kunstnere, designere og arkitekter, både etablerte og nyutdanna. Teamene jobbet tett med hver sin bedrift og sammen kommer de fram til nye og spennende produkter.

Resultatet ble vist på årets designtreff, og har siden 14. september vært vist på DogA i Oslo. Produktene er så interessante at forskningsmiljøene innenfor våre arkitektthøgskoler vil bruke dem som konkrete eksempler i forskning rundt akustiske utfordringer i det offentlige rommet. Hva var så spennende med dette prosjektet? Det var i stor grad sammensettingen av gruppene, kunstnere og designere med sin bakgrunn møter bedriften med sin. På årets designtreff ble flere gode kontakter mellom design og bedrift etablert - til stor glede og nytte for begge gruppene. Her var det og bedrifter som ikke hadde noen tidligere erfaring med å bruke designere.

Risør Kammermusikkfest arbeider tett med Risør barneskole og Kulturskolen, og hvert år skapes det et eget musikkprosjekt til Kammermusikkfesten. Det starter i januar, integreres i skolens musikkundervisning og er en del av kammermusikkens program i slutten av juni.

Det hele dreier seg om en kontinuerlig kompetansebygging, en aktiv kommunikasjon og tydeliggjøring rundt festivalens innhold. Musikk lærere får ny inspirasjon i et eller så trivielt undervisningsopplegg.

I 2004 og 2005 ble komponisten Bjørn Kruse engasjert til å jobbe fram bl.a. en opera med barna. Jeg syns å huske at komponist Nils Henrik Aasheim uttalte i forbindelse med barnkorets urfremføring under den offisielle åpningen av Stavanger2008; barn har ikke problemer med samtidsmusikk – det er det vi voksne som har.

Under årets kammermusikkfest fremførte alle 6 klassene, med Tone Hulbækmo og Han Fredrik Jacobsen som komponister og veiledere, samtidsverket ”Lyden av Risør”.

Okey, jeg er ikke kultursjef i en stor by, men i en liten by hvor det bor i underkant av 7 000 mennesker. Jeg er kultursjef i dette ene kvartalet av New York. Og hva er kommunens største utfordringer i dag - jeg snakker ikke om de økonomiske, for de har alle kommuner uansett størrelse - men de faglige. Den største utfordringen er:

- Å være i forkant- å være først. Alt etter det blir kopiering.
- Små kommuner skal og tenke store tanker uten å bli kritisert for å miste **bakkekontakten**. Små kommuner skal og sette kunsten på dagsorden og hevde at en kreativ gjødsling av akkurat min kommune er nødvendig skal vi tiltrekke oss yngre mennesker.
- Det er god kulturpolitikk å holde fast ved et kulturbegrep med utspring i kunsten.

Profesjonelle kunstners betydning for lokalt mangfold er i seg selv mangfoldig.

Det skjedde noe med hele byen den dagen kunstnerne flyttet hit. Noen beskyttelsesgjerder ble bygd opp, først og fremst på grunn av usikkerhet for det nye, men langt flere gjerder ble revet ned. Og etter hvert ble det et åpent landskap. Men helt åpent skal det ikke være- hva kunstneren uttrykker skal skape debatt og være at samtaleemne på blant folk. De skal inspirere og irritere.

Vi blir ikke oss selv av oss selv. Våre sinn utvikles av å være tilstede i andres sinn. Vi inspireres av engasjement.

Avslutningsvis vil jeg igjen sitere den visjonære Stokkeland:

”Morgendagens oppgaver blir å etablere de kvalitative arbeidsplasser, arbeidsplasser hvor skaperglede og livsutfoldelse erstatter gårsdagens slit og tungarbeid. Drømmernes visjoner kan bli virkelighet. Men veien dit er ennå lang og de neste 10-årene vil by på store omstillingsproblemer. Meget er usikkert. Det eneste som er sikkert er at den profesjonelle kunst og det folkelige kulturliv vil ha en langt mer sentral plass i morgendagens lokalsamfunn enn hva som er tilfelle i dag. Noen snakker poetisk om kulturen som en soloppgangsnæring”.

Så til slutt, hva skjedde med disse båtbyggerne? De er fortsatt båtbyggere og klarer seg bra. Det siste de har gjort er å kjøpe opp gamle båtbuer, hvor gamle båter blir restaurert og nye ser dagens lys. Og i disse buene, under Trebåtfestivalen, settes det opp et teaterstykke med profesjonelle og amatører. ”Spelet i Sørfjorden” - jeg syns det er et flott eksempel på mangfold i kulturformer.

Takk for meg.